

Ulf Hedetoft

**"Divergens eller konvergens?
Perspektiver i den dansk-svenske sammenstilling"**

ur

*Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige
(2006)*

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 12, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-026-4

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-026-4

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna ovanstående som upphovspersoner; att spridning av texten är tillåten, men endast i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

DIVERGENS ELLER KONVERGENS?

PERSPEKTIVER I DEN DANSK-SVENSK SAMMENSTILLING¹

Ulf Hedetoft

I.

I en globaliseringstid kan det være på sin plads at understrege, at nationalstater er forskellige, ikke kun med henblik på størrelse, økonomisk styrke, naturressourcer og geopolitisk position, men også hvad angår dimensioner som historie, statsform, institutioner, befolkningssammensætning og national identitet. Nationalstater er vokset ind i moderniteten på forskellig vis og har udviklet meget varierede politiske, administrative og institutionelle kulturer i løbet af historien. Ligeledes er konstitueringen af nationernes selvbevidsthed og selvbilleder foregået på baggrund af forskelligartede 'andetheds-opfattelser' og i nationalt specifikke samspil mellem politiske og sociale inklusions- og eksklusionsmekanismer.

Derfor er nationalstaters måder at tale om, lovgive for og håndtere kulturelle og etniske minoriteter – det være sig historiske mindretal på territoriet eller grupper af indvandrere – forskellige, uanset at vi i alle disse tilfælde taler om samme almene genstand, nationalstaten, og at der på et bestemt niveau ubestrideligt er gode grunde til at behandle alle dens manifestationsformer analogt, som udtryk for samme politiske og ideologiske organiseringsmodel. Ikke desto mindre er det, man kan kalde migrations- og integrationsregimer² – den specifikke, ofte dybt institu-

1. Navne i parenteser i denne afslutningsartikel henviser til artikler i bogen. Denne afsluttende artikel har til hensigt at sammenfatte og reflektere over de temaer, udviklinger og perspektiver, der aftegner sig ud fra bogens forskellige tekster.

2. Adrian Favell, *Philosophies of Integration*, 2nd edition, London 2001; *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*, red. Ruud Koopmans & Paul Statham, Oxford 2000; *The Politics of Migration*, red. Sarah Spencer, Oxford 2003 (special issue of *The Political Quarterly*).

tionaliserede variant af aflukethed og åbenhed, realpolitik og idealisme, politiske og økonomiske interesser – på væsentlige punkter afvigende. Disse afvigelser er på hver deres måde intimt forbundne med forskellige forestillinger om og rammer for såvel nationale identitetsformationer som modeller for aktivt medborgerskab. Det gælder også nationalstater, som ud fra en normal, måske overfladisk betragtning forekommer de fleste at være meget ens, fordi de repræsenterer strukturelt set samme type samfundsformation, sammenlignelige interaktioner mellem stat og befolkninger og analoge politiske og kulturelle historier. Et eksempel, som vi har set i løbet af denne bog, er i markant grad Danmark og Sverige – begge højtudviklede skandinaviske velfærdsstater, begge homogene »folkehjem« med udviklede demokratiske strukturer, begge gamle monarkier, begge »småstater« med en udtalt sans for social lighed og retfærdig fordeling, og begge med en opfattelse af den anden som et »skandinavisk broderfolk«, som man føler sig historisk, kulturelt og socialt forbundet med.

Ikke desto mindre er de to landes migrations- og integrationsregimer i mange henseender divergerende, deres tolkning af »integration« og »identitet« forskellig, og deres offentlige debatter om disse emner og om hinandens syn på dem ofte på kollisionskurs. I den rene modeltænkning står dansk »homogenitet« over for svensk »multikulturalisme«; et lukket, ekskluderende regime over for et åbent og inkluderende; assimilation over for anerkendelse af forskellighed; »dem« som problem (de vil eller kan ikke integreres) over for »os« som problem (»vi« er diskriminerende, etnocentriske eller direkte racistiske); »det nationale« og »velfærdsstaten« som mulighed eller hindring for integration; de andre som ofre eller ansvarlige for deres egen skæbne; institutionel rigiditet over for tilpasning til nye sociale grupper; besværlig eller lettere adgang til »naturalisering« til statsborgerskab i det nye land; og mere overordnet en nationalt selvtilstrækkelig diskurs over for et regime båret af international moralisme og ansvarlighed (nogle ville kalde det politisk korrekthed).

Sådan ser idealtyperne i hvert fald ud, bekræftet af tilsyneladende stadig mere divergerende udviklinger og gensidige stereotyper i de seneste 5–10 år. De kan siges at reflektere et ubestrideligt faktum hvad angår de to landes offentlige diskurser og statslige politikker på området (Bak Jørgensen; Berggren), men er i mindre grad dækkende i henseende til prak-

tisk implementerede *policies* (Johansson) og passer i endnu ringere grad på konkrete, målbare effekter af integrationen på afgørende samfundsområder som f.eks. geografisk, boligmæssig integration, integration på arbejdsmarkedet, netværksdannelse eller deltagelse i nationens politiske eller kulturelle liv (Damm; Darvishpour; Lassen & Østergaard; Tøgeby).

Debatterne har dog flyttet sig noget i den seneste tid og har nærmet sig hinanden i de to lande – i Sverige i ikke uvæsentlig grad fremprovokeret af den danske politisering af indvandring og integration, mens oppositionelle dele af den danske debat har været inspireret af forestillingen om svensk tolerance. Og korrekt er det utvivlsomt, at der – som Moderaternes nye leder Fredrik Reinfeldt har udtrykt det – »[...] ikke er stemmer i fremmedhad i Sverige«,³ men de offentlige diskussioner om disse emner er blevet mere polariserede; ting, der tidligere var tabuiserede, kan nu siges højt, og selv om 2006 i Sverige er udnævnt til officielt *mångkultur-år*, beskæftiger regeringsrapporter som f.eks. *Det blågula glashuset*⁴ sig mindre med udmalingen og håndteringen af et multikulturelt Sverige end med imødegåelsen af »strukturel diskrimination« i de svenske institutioner – en ændring, der (sammen med den etniske ombudsmandsinstitution i Sverige) på subtil vis anerkender eksistensen af en langt mindre rosenrød virkelighed end den, der hidtil har været udmalet med traditionelle penselstrøg, og en virkelighed, der, hvis man skal tro analyserne, minder meget om den danske. Omvendt findes der, godt gemt bag den danske assimilationstankegang, en stigende erkendelse af, at den globale udfordring kræver mere »mangfoldighedsledelse« i virksomheder, større åbenhed over for og anerkendelse af minoriteter, og et mere fleksibelt indvandringsregime – hvis det vel at mærke kan defineres pragmatisk som værende i den nationale økonomiske og demografiske interesse.⁵ Selv hos Dansk Folkeparti har der i den seneste tid vist sig små sprækker i den nationalromantiske rustning på dette felt.

Spørgsmålet er, hvordan man kan forstå relationen mellem traditionel respektive idealtypisk divergens og en muligvis større faktisk konvergens mellem Danmark og Sverige i dag. Flere af bidragene i denne bog har set

3. Jf. artikel af Kristina Olsson i *Politiken*, 4. december 2005.

4. SOU 2005:56.

5. Som det fremgår af f.eks. rapporterne fra den danske Velfærdskommission, december 2005, og fra Regeringens Globaliseringsråd, marts 2006.

på disse udviklingslinjer konkret og i dybden. Formålet her er alene at sammenfatte og uddrage nogle almene tendenser og lærdomme fra dette forsøg på at kortlægge den dansk-svenske case. Først med et par overvejelser til det »danske problem«, efterfulgt af refleksioner og perspektiver på ændringerne i den svenske debat.

II.

Danskheden er på mode, især i Danmark. Denne stolthed over at tilhøre en lille og harmløs nation er sådan set ikke noget nyt. Danskerne har i mange år været ret begejstrede for sig selv – deres historie, kultur, identitet, traditioner, natur, velfærd og stat – og har løbende bekræftet begejstringen for dette »os« ved hjælp af henvisninger til forskellige udgaver af »dem«. Engang var det især tyskerne,⁶ senere »forbuds-Sverige«,⁷ og i dag mest indvandrere fra fjerntliggende egne og fremmede kulturer,⁸ der udgør dette identitetens kontrastspejl. Det afgørende nye ligger dog ikke her. Det ligger derimod i, at danskheden inden for de seneste år har udviklet sig til at blive et omdrejningspunkt for dansk politik på højeste niveau – og i en sådan grad, at den siddende regering formentlig ikke ville være blevet til uden den styrke og legitimitet, som den – med god hjælp fra Dansk Folkeparti – har erhvervet sig som garant og bannerfører for den homogene, bevaringsværdige danskhed. Med andre ord; Danskheden har udviklet sig fra at være et folkeligt, kulturelt identifikationspunkt og et sæt dagligdags vaner til at være en politisk og medie-båren kampplads.

Den meget omtalte kultur- eller værdikamp er i grunden ikke andet end en ideologisk strid om definitionen af danskhedens indhold, grænser og modsætning – og hermed også om magten til at foretage definitionen, både i det interne opgør med vildfarne danskere (kulturradikale, humanister, venstreorienterede...) og i kampen mod den eksterne trussel (indvandrere, islamister, anti-demokrater...). Men dermed er også allerede

6. Ernst-Ullrich Pinkert, »Den Grimme Tysker«, *Stereotyper i Europa*, red. Gunhild Agger, Ulf Hedetoft & Barbara Gentikow, Aarhus 1990, s. 59–80.

7. Peter Gundelach, *Det er Dansk*, København 2002.

8. Ulf Hedetoft, »Magten, de Etniske Minoriteter og det Moderniserede Assimilationsregime i Danmark«, *GRUS* 71, 2004, s. 69–92.

sagt, at danskheden måske alligevel ikke er så naturlig en sag, som dens stadigt mere dagsordenssættende ideologer ynder at fremstille den, f.eks. som i følgende uddrag fra en kronik i *Politiken*, endnu inden den autentiske danskheds repræsentanter fik greb om den politiske magt.

[...] tag et menneske. Det har to ben, en ryggrad og en del mere. Men disse enkeltdele er ikke det, der udgør personen. Personen er måden vi taler på, gebærder os på, klæder os på, vores karakter, vores gemyt. Det er helheden af alle disse ting, der bliver til et menneske.

På samme organiske måde gror et lands ejendommeligheder sammen og bliver til en nation. Den danske kultur har konger og krige, sejre og nederlag, indvandring og udvandring, digtere og dæmoner som andre kulturer. Men vores kultur blev til vikinger, Ansgar, Absalon, Dybbøl, Slaget på Fælled, H.C. Andersen, Stauning, 9. april – og den danske tunge. [...]

Alt dette, sprog og væremåde, er nært forbundet med grøden i de danske marker, årstidernes veksl, vores stride vestenvind, de mørke vintre, de lyse somre, træletiden under herremanden, Slaget på Rheden, andelsbevægelsen, kvindefrigørelsen. Vor kultur i videste forstand har skabt det sindelag, der er danskernes, skabt vor folkesjæl [...].⁹

Ifølge denne fortolkning er danskheden naturgroet, ældgammel, *primordial*. Den danske identitet er at sammenligne med den menneskelige organisme og er historisk sammenvokset med naturen i dette tempererede klimabælte. Nation og stat, klæder og sprog, stavnsbånd og demokrati er i grunden én og samme ting. De sameksisterer harmonisk i den danske folkesjæl, som på den ene side er skabt af kulturen, den danske forstås, samtidig med at kulturen er et produkt af folkesjælen. Således anskuet – via opremsning og sammenkædning af historisk disparate begivenheder, logiske cirkelslutninger eller åbenbart grundløse postulater – bliver danskere til en stamme og danskheden til et uforanderligt »eksistensvilkår«, som Søren Krarup, Dansk Folkepartis chefideolog på det nationalistiske gebet, gentagne gange har formuleret det. Dette vilkår bibringes på næsten mystisk vis den etnisk-autentiske dansker allerede »med modermælken«, hvis man skal tro Jesper Langballe, Krarups ikke mindre stridbare

9. Ole Hyltoft, »Folkesjælen og indvandrerne« i *Politiken*, 3. maj 2001.

slægtning på Tinge.¹⁰ Danskeren er altså via sin naturlige, organiske essens determineret som sådan, som dansker, og kan ikke undslippe denne forudbestemthed.

Nu er der imidlertid to væsentlige problemer med denne type fortolkning af danskheden, ikke mindst i det øjeblik, den bliver til et centralt element i en politisk-ideologisk strategi, og uanset om man helt eller kun delvis tilslutter sig Dansk Folkeparti og præsternes udlægning. Det ene problem er, at den er selvmodsigende, fordi dens organiske postulater hele tiden undermineres, både af selve politiseringen (hvis den virkelig var naturgroet, hvorfor er politiske initiativer som f.eks. diverse kanons så nødvendige for at opretholde den?), men også af de mangfoldige tilrettevisninger af danskere, hvis danskhed alt for ofte kritiseres for at være ret så udansk, og som derfor, ligesom indvandrere og andre fremmedele-menter, må bibringes de rette danske værdier (jf. nedenfor).

Det andet problem er, at selve øvelsens formål er at instrumentalisere danskheden i en politisk sags tjeneste, altså ikke bare debattere den i det offentlige rum (og allerede derved fratage den en række af dens angiveligt immanente egenskaber), men desuden at omsætte den til praktiserbar politik i en stadig mere globaliseret verden. Det har en række interessante konsekvenser – for hvad sker der, når en påstået medfødt identitet, der lever af usagte forbindeligheder i et historisk skæbnefællesskab, forvandles til et socialt aktiverings- og integrationsprogram?

Svaret er tredelt. For det første sker der en *pragmatisering* af danskheden – hvilket også betyder en af-essentialisering. For når man skal definere, hvilke etniske egenskaber, eksempelvis ikke-etniske danskere skal tilegne sig for at integrere sig (Bak Jørgensen; Kallehave; Lassen & Østergaard), kan man i sagens natur ikke fremstille dem som hinsides almindelig fornuft eller begravet i historiens mystik og dermed som uopnåelige. De må i forvandlingen fra »organisk tilstand« til »politiske krav« benævnes, kvantificeres og opregnes.

Men derfor sker der så også, for det andet, en *banalisering* af den danske identitet¹¹ – de højstemte lovprisninger af det forestillede fællesskabs

10. Sagt under panelmøde om dansk integrationspolitik den 25. august 2005, Hotel Phoenix, Aalborg.

11. Termen »banalisering« bruges her ikke i Michael Billigs betydning til at referere til den selvfølgelig dagligdags identitetsfølelse (jf. *Banal Nationalism*, London 1995), men i betydningen »forfladigelse«.

dyder og moralske overlegenhed i sammenligning med andre civilisationer og kulturer kommer til at stå i plat relief i forhold til selv de mest hæderværdige bestræbelser på at definere danskheden som et sæt assimilerbare kompetencer (inden for områder som sprog, adfærd, familieform, madvaner, højtider). Og eftersom den snusfornuftige banalitet i den slags forehavender også står klart for danskhedens politiske apostle, hører man ikke sjældent samme politikere lægge en vis afstand til en sådan forståelse. »Danskhed er andet og mere end frikadeller og brun sovs«, som Anders Fogh Rasmussen udtrykte det i sin nytårstale den 1. januar 2003.

Danskhed er altså *også* frikadeller og brun sovs, men den er *mere end-nu*. Dette »mere« udgør den tredje del af svaret, som er lige så interessant, som det er mærkeligt. For i forsøgene på at genvinde det tabte land af uudgrundelig essens og højtravende prosa omkring danskheden kommer disse politikere, meningsdannere og sympatisører på forunderlig vis til, helt imod hensigten, at *afnationalisere* den danske identitet. Nu henvises der nemlig hovedsageligt til elementer som respekt for menneskeliv, frihedsrettigheder, ligestilling, demokrati, adskillelse af stat og kirke, vilje til deltagelse i samfundet (Mouritsen), ganske vist som grundværdier *i Danmark*, men da der her samtidig er tale om internationale principper, som er alment accepterede på tværs af landegrænser, er det praktisk taget umuligt på den måde at hævde eksistensen af en kvalitativt særlig danskhed på dette felt.

Opstillet som krav til fremmede i en integrationskontekst (f.eks. i regeringens nylige »Erklæring om integration og aktivt medborgerskab i det danske samfund«) ender danskheden, politisk defineret, derfor med at negere sig selv som noget særligt, afgrænset, efterstræbelsesværdigt og normativt bedre. Den placerer sig i et ingenmandsland mellem brun sovs og menneskerettigheder, mellem den daglige kulturs banaliteter (en kultur, der i øvrigt også er ved at blive transnationaliseret – brun sovs er på hastigt tilbagetog) og en globaliseret verdens rosenrøde idealer.

Det betyder ikke, at danskheden – forstået som indlærte fælles værdier, selvforståelser og omgangsformer, men også som bestemte billeder af den ikke-danske verden – ikke er andet end en tom fiktion. Det betyder derimod, at danskhed ikke kan gøres til et tematisk grundlag for et politisk program, uden at man derved kommer til at udstille hulheden i dens ideologiske retfærdiggørelse som overlegen livsform, og uden at

man kommer til at demonstrere, at budskabet i denne form for ny-dansk identitetspolitik i bund og grund ikke handler om ædle livsværdier og civilisatorisk adfærd, men om gemene krav til politisk loyalitet og økonomisk samfundsnytte – en lærdom, man også kan uddrage af den famøse sag om Muhammed-tegningerne i *Jyllands-Posten* og den danske regerings reaktion.¹² Her finder vi danskhedens usminkede essens i politisk omformatering, og vi finder desuden grunden til, at listen over »danske egenskaber« ofte fremtræder som tilfældig og kontingent – helt i modstrid med udgangspunktets essenstænkning. For *anything goes* – alt fra brun sovs over sportslige succeser til universelle værdier – så længe det kan medvirke til at sikre borgernes tillid til og funktionalitet for *denne specifikke* nationalstat i en tid, hvor globalisering, migrationsbevægelser og europæisk integration sætter både statslig suverænitet og den intime sammenhæng mellem stat og folk under pres. Dette pres har Sverige på sin side også taget *ad notam*, men har hidtil valgt en anden måde at håndtere det på, i særdeleshed på indvandrer- og migrationsfeltet.

III.

Denne håndteringsfacon er normalt blevet benævnt multikulturalisme – en politisk-moralsk diskursiv strategi, som har været dominerende i Sverige siden 1970'erne, og som er blevet grundigt behandlet (både forsvaret og kritiseret) i denne bog. Den fremstilles og fremstiller ofte sig selv som assimilationsstrategierne og »melting pot«-formlernes diametrale modsætning, fordi den inkorporerer kollektive kulturforskelle i en politisk-korporativ anerkendelsesstruktur. Båret af en blanding af velfærdsstatslig paternalisme og nationalt kulturovermod, skal den på den ene side udtrykke en vis afstandtagen til en gammel-svensk nationalidentitet; på den anden side fremhæves den regelmæssigt som et fremtrædende træk ved netop svenskheden, et træk, man med god grund kan være stolt af. Imidlertid stiller dens manglende resultater, nogle vil sige eklatante fiaskoer i flere nationale sammenhænge, spørgsmålstejn både ved dens natur og dens realiserbarhed. Noget tyder på, at der eksisterer et anstrengt

12. Jf. Ulf Hedetoft, »Denmark's Cartoon Blowback«, www.openDemocracy.net, 1. marts 2006.

forhold mellem skønmalerierne af multikulturalismen og dens substantielle modsigelsesfyldthed.

Grundlæggende er multikulturalisme, uanset den specifikke nationale variant, en ideologisk omformulering af den homogene europæiske nationalisme-model i lyset af det pres, denne traditionelle model for politisk identitetskonstruktion har oplevet i de seneste årtier på grund af stigende migration, kulturel pluralitet og politiske markeringer blandt gamle (»historiske«) og nye (»etniske«) minoriteter. Set i det lys er multikulturalistiske strategier – som må holdes adskilt fra en sociologisk betragtet flerkulturel befolkningssammensætning – et politisk svar på nye udfordringer til nationalstater: et forsøg på at internalisere globale trusler mod den nationale sammenhængsforståelse, modificere de betingelser, hvorpå stats- og medborgerskab kan opnås og praktiseres (f.eks. gennem dobbelt statsborgerskab, som vist i Klitgaard Holms bidrag), og på den måde tage den politiske brod ud af de kulturelle forskelle. Multikulturalismen bliver på den måde selv dobbelt og paradoksal. På den ene side er den en erklæret politisk, ovenfrakommende integrationsstrategi (Friedman & Ekholm Friedman). På den anden side er den samtidig et forsøg på at afpolitisere kulturforskelle og grænsesættende dikotomier, i hvert fald så langt, at de kan indeholdes under samme overordnede politiske identitets- og solidaritetsparaply (Roth), hvilket konkret indebærer en afkobling (men også en sameksistens) mellem en etnisk og en medborgerlig kulturidentitet (Mouritsen).

Dermed bliver multikulturalisme til et modsætningsfyldt forsøg på at »redde« den nationale identitet under forhold, som gør projektet meget vanskeligt, fordi det på den ene side hele tiden skal udglatte kulturforskelle, så de ikke udvikler sig til politiserede divergenser (i yderste instans separatistbevægelser), men på den anden side netop derfor hele tiden er henvist til en re-essentialisering af samme kulturforskelle, fordi de kollektivt gøres til genstand for politisk anerkendelse og repræsentation. Hertil kommer, at eftersom multikulturalistiske strategier normalt udgår fra politiske og kulturelle eliter, hvis magt samtidig beror på opbakning fra samfundets etno-nationale befolkningkerne (som ikke altid deler den ovenfra pålagte tolerance og åbenhed), bliver ikke kun de politiske mobiliseringsstrategier og -diskurser fyldt med indre paradokser og uafklarede spændinger, men også majoritetsbefolkningen får ofte, om end kun

halvhjertet og i indirekte vendinger, deres historiske stereotyper om og mistænksomheden over for de kulturelt og adfærdsmæssigt anderledes (og ofte alt for transnationalt orienterede) fremmede bekræftet. Samtidig er det i det offentlige rum også halvvejs tabuiseret at give udtryk for den slags holdninger og billeder (Carlbom; Friedman & Ekholm Friedman), som bliver fortrængt til mere lukkede, private eller lokale sammenhænge og netværk – og selvfølgelig offentligt fordømmes, hvis de alligevel dukker op i holdningsundersøgelser eller som skandalehistorier på mediernes forsider (Petersson).

Hermed dannes over tid et debatklimate af en uforløst og delvist udtalt spænding mellem elite og befolkning, ideal og realitet, diskurs og adfærd. På mikroplanet kan denne spænding aflæses i følgende lille eksempel, som man kunne finde på Danmarks Radios tekst-tv den 14. marts 2006. Overskriften lød »Anti-semitisme flourer i Sverige« og havde følgende tekst:

Fem procent af den svenske befolkning er stærkt anti-semitiske, mens 37 procent er ambivalente og delvis antisemitiske. Det viser en ny undersøgelse, hvor 3000 personer har deltaget.

Undersøgelsen er den hidtil største om antisemitisme i Sverige. Resultatet overrasker og viser, at antisemitisme er mere udbredt end hidtil antaget.

Statsminister Göran Persson kalder resultatet for skamfuldt:

– Jeg er ikke overrasket over, at der findes antisemitisme i Sverige. Jeg er overrasket over de høje tal, siger Göran Persson.

Men – som danske seere med en vis skadefryd vil registrere: Tallet er der ikke desto mindre, som ét tegn blandt mange på en integrationsstrategi, der ikke har kunnet holde fremmedfjendtligheden (især ikke islamofobien) fra døren, men også som et socialt faktum, som statsministeren kan udtrykke sin afstandtagen fra og skamfuldhed over. I hans optik giver det næring til en bekræftelse af multikulturalismens nødvendighed og styrkelse snarere end til refleksion over dens iboende modsigelser, tvivlsomme funktionalitet og normative *deroute*. For Persson er statsminister i et samfund, hvor det omvendte selvbillede stadig lever i bedste velgående. Hans erklærede skamfuldhed henviser til forestillingen om en nationalstat, hvor den slags holdninger ikke *burde* findes i noget betydende om-

fang og vel egentlig også kun, på trods af tallet, bør ses som en »usvensk« undtagelse fra reglen. Eksistensen af en sådan forestilling kan man finde bekræftelse på i en lille artikel i *Expressen*, den 24. januar 2006, der omtaler den danske kriminalserie *Ørnen* som »nazistisk« og »antisemitisk«, et udtryk for Dansk Folkepartis omverdensholdning, og som undrer sig over, hvordan to *svenske* skuespillere, Hasse Alfredson og Shanti Roney, kan få sig selv til at deltage i en »af de groveste anti-jødiske karikaturer, der er vist siden Goebbels herskede over den tyske filmindustri«. Både *Expressens* undren og Perssons skam dokumenterer en svensk selvforståelse, der ligger i tråd med det igangværende *mångkulturår*, og som i *Expressens* tilfælde føler sig bekræftet ved hjælp af et fascistoidt danmarksbillede, der næres af antipatien over for Dansk Folkeparti (Berggren).¹³

Multikulturalismen, som strategi, diskurs og moral, findes således stadig i Sverige, tydeligst og primært på eliteplan, men også som en debatkultur, der umiddelbart er mindre polariserende og fjendebilledskabende end den danske. Omvendt er den i stigende grad under pres, som adskillige bidrag til denne bog har argumenteret for – og som disse bidrag på en anden måde selv dokumenterer, fordi de svenske forfatters divergerende vinkler på den hidtidige konsensusankegang repræsenterer en stadigt mere åbent tilkendegivet uenighed blandt de intellektuelle kulturlag (og ikke længere kun en udtalt kløft mellem folk og elite), en anden debatform, og ikke mindst en alternativ forståelse af integration, fremmede og svenskhed, som blander national kynisme og romantisk-tilbageskuende idéer om »folkhemssverige« på måder, der skaber mindelser om frikadelles og brun sovs i Danmark og udfordrer den hidtidige »politiske korrekthed«.¹⁴

Som tidligere nævnt er også det tiltagende fokus på at modvirke diskrimination (ikke mindst i den politiske elites egne statslige og kommunale institutioner), frem for at fremme det multikulturelle samkvem, snarere et udtryk for det sociale og dernæst ideologisk-kulturelle tryk, som multikulturalismen er sat under i dag, hvor den globalt eksplosive kobling

13. Jens Christian Brandt, »Judarna igen«, *Expressen*, 24. 1. 2006. Jf. også Kristina Olsson, »Danskjävla!«, *Politiken*, 19. februar 2006.

14. Jf. det normative analysegrundlag i Ingrid Björkman m.fl., *Exit Folkhemssverige. En samhällsmodells sönderfall*, Torsby 2005.

mellem etnisk pluralisme, indvandring, sikkerhedsinteresser og religiøs fundamentalisme har placeret indvandring og indvandrere som det politiske problem over alle andre i europæiske nationalstater. Samtidig prioriterer diskursen om den nationale homogenitet og sammenhængskraft den nationalromantik og Os/Dem-adskillelse, som f.eks. Dansk Folkeparti repræsenterer i Danmark. Således bevirker kombinationen af multikulturalismens iboende modsigelser – der samlet set manifesterer sandheden i, at man ikke kan have ikke-ekskluderende nationalstater og politiske identiteter – og en »efter 11. september«-tidsånd, der stempler multikulturalismen som normativt forkastelig, at immigrations/integrationspolitik og dertil hørende debat i Sverige tematisk nærmer sig den danske (f.eks. tæller arbejdsmarkedet nu stadig mere som det altafgørende integrations-«sted» i Sverige såvel som i Danmark).¹⁵ Ikke desto mindre bruges det danske eksempel stadig som skræmmebillede til at distancere sig fra og profilere sig med, på samme måde som forestillinger om svensk talen-med-to-tunger og (selv)censur blandt danskere bekræfter auto-stereotypen om Danmark som frisindets og ytringsfrihedens rette hjemsted.

IV.

Praktisk konvergens og diskursiv divergens eksisterer således side om side, i forskellige konfigurationer i de to lande, fordi den historiske vej og den institutionelle ramme frem mod et i bred forstand sammenligneligt mål har været forskellig. Sverige har udviklet sig fra velfærdsstatens paternalistiske multikulturalisme over anti-diskriminatoriske strategier til en stadigt mere polariseret debat, hvor ekskluderende strategier og integrationskrav på modtagerlandets præmisser nu også kan artikuleres, men endnu er i opposition til den dominerende konsensus. Danmark har bevæget sig fra betinget tolerance over krav om assimilation og selvforsørgelse til en polariseret debat, hvor ekskluderende strategier og integrationskrav på modtagerlandets præmisser har fået stadigt større

15. Jf. dog artiklen »Nu svider sandheden i Sverige«, skrevet af ingeniør Niklas Johansson og trykt i *Politiken* den 31. marts 2006, med henvisning til, at synspunkterne – en kritik af multikulturalismen – ikke ville kunne bringes i svenske medier, »[...] da man i Sverige ville bruge alle tænkelige argumenter for at nægte at bringe et indlæg som dette«.

dominans, både i det offentlige rum og på den politiske scene, men hvor der også spores en større interesse for imødegåelse af diskrimination, en større åbenhed over for en proaktiv immigrationspolitik og en moralsk afstandtagen fra monokulturalismens marginaliserende konsekvenser.

Fælles for Danmark og Sverige er, ud over sammenlignelige samfundssystemer, den eksterne kontekst, den globale udfordring og angsten for den islamiske risiko-faktor (Petersson), med andre ord: den eksterne chokeffekt. Omvendt er der grænser for omfanget af og dybden i den nuværende konvergens mellem de to immigrations- og integrationsregimer. For det første er de diskursive magtrelationer forskelligt struktureret. Multikulturalismen er stadig officiel politik i Sverige og står over for den officielle danske homogenitetsmodel. Det indebærer, at det danske sammenfald mellem politisk retorik og praktisk politik («konsekvens» er her kodeordet) ikke findes i Sverige, hvor kløften stadig er åbenbar og mærkbar.

For det andet er de to velfærdsmodeller (som engang blev omtalt bredt som »den nordiske velfærdsmodel«) opbygget på grundlag af to forskellige ideer om konsensusdannelse og veje til samfundsmæssig succes: Den svenske er mere centralt korporativistisk, bygger på institutionel anerkendelse, ko-optering og ovenfrakommende sikring af sociale og kulturelle interessegrupper; den danske er mere decentralt netværksdannende, liberalt overenskomst-orienteret og bygger på en elastisk *flexicurity*-model. I kulturelle termer kan man sige, at hvor den svenske model er gearret til at forsøge at frembringe/konstruere konsensus, er den kulturelt-identitetsmæssige monokulturalisme den udtalte forudsætning for, at den danske model kan fungere.

Og for det tredje er det også i Danmark og Sverige sådan, at »*institutions matter*« og skaber deres egne sti-afhængigheder – indgroede og nedarvede tanke- og handlemønstre, også i henseende til håndteringen af indvandringsspørgsmål. Det er eksempelvis ikke et tilfælde, og heller ikke uden sociale konsekvenser, at Sverige har en ombudsmandsinstitution til at tage sig af diskriminationsspørgsmål, mens Danmark ikke har; at Danmark har en statsligt understøttet foreningsdannelseslovgivning, der letter dannelsen af etniske foreninger, religiøse friskoler og politiske organisationer i civilsamfundet; eller at Sveriges udenrigsminister Laila Freivalds i marts 2006 blev nødt til at trække sig tilbage som følge af en ambivalent håndtering af Muhammed-sagen i Sverige, mens hendes

danske modpol stadig sidder sikkert i sin stol, på grund eller på trods af den danske konsekvenspolitik. Det betyder totalt set, at nok er konvergens mellem de to lande i dag større på visse punkter, men det er formentlig mere præcist at sige, at de konkrete relationer mellem divergens og konvergens har gennemløbet en række betydende forandringer, hvoraf nogle er relateret til en stadig mere ens global migrationskontekst, andre til interne forandringer i samfundenes struktur og selvopfattelse, og andre igen til skift i tone, debatklime og diskursive miljøer, der bl.a. er påvirket af de gensidige – og bestemt ikke synderligt konvergerende – nationale billeddannelser på tværs af Øresund.

Afslutningsvis er det på sin plads at fundere over, hvad der mere alment kan uddrages af de analyser og refleksioner, denne bog har præsenteret? Er vi kommet hinsides stereotyperne, eller hænger vi stadig fast i dem? Betyder de ændrede konfigurationer mellem divergens og konvergens i den dansk-svenske case noget i en »større sammenhæng«, eller blæser vi på narcissistisk vis små regionale forskelle op til at være globalt betydningsbærende?

Som svar kan man i udgangspunktet konstatere, at den danske integrationsmodel blander etniske og republikansk-civiske tilhørsformer og dertil hørende krav til nydanskere på en særlig måde, som indebærer, at integrationsprocessen kun i begrænset omfang og på pragmatisk-instrumentelle præmisser kan acceptere forskellighed og afvigelser fra det traditionelle lighedsbegreb; at modellen derfor i stærk grad er historisk sti-afhængig, således forstået, at homogenitetsidealet praktiseres på integrationsområdet i en forstærket globaliseringskontekst, fordi modellen har vist sig at kunne fungere og har haft succes hidtil, og fordi danske beslutningstagere tilsyneladende har svært ved at afvige fra grundfæstet og velprøvet praksis. Det er derfor stadig et åbent spørgsmål, om den tiltagende politisering af det etniske felt i Danmark og de dertil hørende forsøg på at skabe et moderniseret assimilationsregime er et velfærdsstatsligt luksusproblem, fordi den hidtidige succes for den danske model kun har efterladt dette område som eneste tilbageværende problembarn, eller om der er tale om en mere dybtgående og universel udfordring til homogene småstater i en globaliseringstid, hvor meget afhænger af, om og hvordan de hidtil anvendte strategier viser sig som tilpasningsdygtige eller dysfunktionelle. Uanset at den danske case på mange måder utviv-

lsomt er unik, peger udviklingerne generelt – dvs. i andre dele af den udviklede verden, især Europa – på, at den samtidig kan betragtes som repræsentativ og retningsgivende for sammenlignelige problemstillinger i andre mindre og mellemstore nationalstater.¹⁶

Den svenske dimension kan ses som repræsentativ for det omvendte problemfelt: multikulturalismens aktuelle krise (socialt, politisk og normativt) i spændingsfeltet mellem nationalidentitetens ombrydningsproces og transnationale tilhørsformer. Identitets- og tilhørsformer befinder sig i en transformationsproces, hvor samfund bliver stadig mere multi-etniske, mens multikulturalismen flere og flere steder opleves og italesættes som en umulig, urealistisk eller endog konservativ/reaktionær løsningsmodel – herunder i stigende grad også i Sverige. »Det nationale« i politisk-kommunitaristiske udgaver slår på denne måde igen ved at stramme nettet af krav, ofte populistisk formuleret, omkring indvandrere, samt ved at besværliggøre adgangen til de nationale rum. Omvendt bliver den værdikamp, der hører til dette, i stigende grad universaliseret – det bliver stadig sværere at skelne, hvad der er de særlige nationale kulturtræk i nationalstater, der gør sig til af at være yderst partikulære – hvilket sker i takt med, at den nationale suverænitet og velfærdsregimernes forskellighed sættes under pres. Endelig foregår der i grænseoverskridende rum en afkobling mellem nationalt og statsligt: de nationale bevidstheds-, kommunikations- og tilhørsformer »strækkes« ud horisontalt, men det statslige består som organiseringsform for politisk tilhør (Klitgaard Holm; Mouritsen; Friedman & Ekholm Friedman). Endelig komplementeres disse nye (regressive, fastholdende eller udspændende) nationalismeformer af egentligt kosmopolitiske.

Feltet er således, under indtryk af globale migrationsprocesser, men også af andre politisk-økonomiske transformationer, under omkalfatring. Tendenserne mod en re-nationalisering af tilhørsformerne er ganske vist reelle, men betingelserne er anderledes end i nationalstatens storhedstid, fordi den intime kobling mellem nation og stat ikke længere kan tages for givet. Hermed bliver både de nationale kulturkrav mere radikaliserede og de grænseoverskridende tendenser mere markante. Dobbeltprocessen

16. *National Identity and the Varieties of Capitalism: The Danish Experience*, red. John Campbell et al., Montreal 2006.

(symbolsk udtrykt gennem spændingsforholdet mellem enkelt og dobbelt statsborgerskab) truer med at gøre den homogene nationalisme til en moderne anakronisme – samtidig med, at der stadig ikke findes tilfredsstillende og udtømmende alternativer til det nationale.

Disse spændinger kommer prægnant til udtryk i den svenske debat som sådan, men endnu klarere i relationen mellem de to staters løsningsmodeller og normative positioner. Stereotyperne om én selv og den anden reflekterer i en vis forstand korrekt disse forskelle i normativitet, moralitet og politisk historie. Hvor de kommer til kort er dér, hvor de fryser det analytiske blik fast til en forudgiven optik, der lukker af for transformationer, nuancer og iboende paradokser – hvor billedet af henholdsvis »de politisk korrekte, selvcensurerende svenskere« og »dansk-jävlarna« får lov til at stå som alment dækkende sammenfatninger af de to landes befolkninger og politiske regimer. Hermed sker der ikke kun en almen kendt kvantitativ forvandling af små sprækker til store kløfter og en bagatellisering af reelle forskelle mellem statslige politikker og folkelige holdninger. Endnu mere alvorligt, forsvinder væsentlige, men mindre synlige konvergenser i udviklingerne på begge sider af Øresund ud af blikfeltet. Stereotyperne udvikler sig fra at udtrykke divergenser til at tilsløre konvergenser. Det har været en vigtig ambition for dette værk at komme *bortom* den del af stereotyperne. Forhåbentlig er det lykkedes.¹⁷

Summary

Divergence or convergence?

Perspectives in the Danish-Swedish comparison

In a time of globalization it may be appropriate to underline that nation states are different. This also applies to nation states which, from a normal consideration, seem very similar, because they represent the same type of societal formation. One example which we have seen in the course of this book is the striking difference between Denmark and Sweden. Despite their similarities, the two countries' regimes for migration and integration

17. Dette er selvfølgelig kun at betragte som et første bidrag til en bedre forståelse af processerne i de to lande. Der er behov for en del mere forskning, både af teoriudviklende og empirisk karakter, på en lang række af de delfelter, der er blevet belyst i denne bogs forskellige artikler.

are divergent in many respects. Danish “homogeneity” contrasts with Swedish “multiculturalism”; a closed, exclusive regime with an open and inclusive one. This is what the ideal types look like at least, confirmed by the seemingly increasing divergences in development and reciprocal stereotypes in the last 5–10 years. The debates, however, have moved somewhat in recent years and the countries are approaching one another. Against this background, the question is how one can understand the relationship between traditional divergence and a possibly greater actual convergence between Denmark and Sweden today. The answer delineated in the diverse papers in this book is that practical convergence and discursive divergence co-exist in different configurations in the two countries. They share the external context, the global challenge, and the fear of the Islamic risk factor. Conversely, there are limits to the convergence between the two immigration and integration regimes. The discursive power relations are still differently structured. Multiculturalism is still official policy in Sweden and contrasts with the Danish assimilatory strategy. This means that the fusion of political rhetoric and practical politics in Denmark (“consistency” is the keyword here) does not exist in Sweden, where the gap is obvious.

Referencer

- Billig, Michael, *Banal Nationalism*, Sage, London 1995
- Björkman, Ingrid, Elfverson, Jan, Friedman, Jonathan & Wedin, Åke, *Exit Folkhems-sverige. En samhällsmodells sönderfall*, Cruz del Sur, Torsby 2005
- Brandt, Jens Christian, »Judarna igen«, *Expressen*, 24. 1. 2006
- Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*, red. Ruud Koopmans & Paul Statham, Oxford University Press, Oxford 2000
- Det blågula glashuset*, SOU 2005:56
- Favell, Adrian, *Philosophies of Integration*, 2nd edition, Palgrave, Basingstoke 2001
- Gundelach, Peter, *Det er Dansk*, Hans Reitzels forlag, København 2002
- Hedetoft, Ulf, »Denmark’s Cartoon Blowback«, www.openDemocracy.net 1. 3. 2006
- Hedetoft, Ulf, »Magten, de Etniske Minoriteter og det Moderniserede Assimilations-regime i Danmark«, *GRUS* 71, 2004, s. 69–92
- Hyltoft, Ole, »Folkesjælen og indvandrerne«, *Politiken*, 3. 5. 2001

- Johansson, Niklas, »Nu svider sandheden i Sverige«, *Politiken*, 31. 3. 2006
- National Identity and the Varieties of Capitalism: the Danish Experience*, red. John Campbell et al., McGill-Queen's University Press, Montreal 2006
- Olsson, Kristina, »I Sverige er der ikke stemmer i fremmedhad«, *Politiken*, 4. 12. 2005
- Olsson, Kristina, »Danskjävlar!«, *Politiken*, 19. 2. 2006
- Pinkert, Ernst-Ullrich, »Den Grimme Tysker«, *Stereotyper i Europa*, red. Gunhild Agger, Ulf Hedetoft & Barbara Gentikow, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 1990, s. 59–80
- The Politics of Migration*, red. Sarah Spencer, Blackwell, Oxford 2003 (special issue of *The Political Quarterly*)